

IDEOLOGIJA IN SLOVENSKI KNJIŽNI JEZIK

V zadnjih letih sproža v Sloveniji med strokovnjaki in v širši javnosti nasprotujoča si, tudi polemična razmišljanja *Predlog zakona o rabi slovenščine kot uradnega jezika*. Že iz krajšega pregleda nekaterih ideoloških tez o slovenskem jeziku (najtrdovratnejša je teza o njegovi ogroženosti), ki jih je mogoče zaslediti v uvodu predloga zakona, pa je mogoče dokaj upravičeno sklepati, da ima problem širše družbene razsežnosti. Jedro problema korenini v posebnem razumevanju položaja slovenskega jezika (in slovenskega naroda) v novonastali državi Sloveniji v zgodovinskih razmerah, ki jih določajo različni, tudi protislovni procesi globalizacije.

In recent years, the *Bill on the Use of Slovene as Official Language (Predlog zakona o rabi slovenščine kot uradnega jezika)* has set off some contradictory and even controversial ideas among Slovenia's scholars and the general public. A short overview of some ideological theses concerning the Slovene language (the most persistent being the thesis of its being endangered) which can be observed in the foreword to the Bill brings us to the conclusion that the problem has wide social dimensions. At the core of the problem is a certain notion concerning the position of the Slovene language (and the Slovene nation) in the recently founded state of Slovenia in historical circumstances which are determined by different, even controversial globalization processes.

1 Prispevek bi rad začel z anekdoto iz svoje lektorske prakse. Njenega pomena za funkcioniranje slovenskega knjižnega jezika v družbi še vedno nismo premislili niti raziskali. Glasi se takole:

Pred leti sem dobil v lektoriranje skripta o gradnji stavb, ki jih je napisal univerzitetni učitelj s Fakultete za gradbeništvo in geodezijo. Besedilo je terjalo veliko lektorskega napora, zaradi meni razmeroma tuje snovi pa tudi marsikatero uro dela s samim avtorjem. Tako sva prišla tudi do dela besedila, ki mi je povzročal še posebne preglavice. Tudi avtor sam mi je potožil, da je del besedila zares slabo napisan, da pa si ni vedel pomagati. Zagato sem skušal razrešiti tako, da sem mu predlagal, naj vsebino pove »po svojih besedah«. Malo je pomislil, nato pa »po svojih besedah« povedal jezikovno popolnoma korektno in razumljivo besedilo.

Z vso potrebno previdnostjo je mogoče narediti sledeči sklep, ki hkrati pomeni predpostavko, ki jo bo treba še temeljito raziskati: avtor je imel tako predstavo o knjižnem jeziku, ki ga je očitno ovirala pri pisanju – še huje, ta predstava je – do mojega navidez malo pomembnega posega – na nek način preprečevala uresničitev

njegove jezikovne zmožnosti. Vprašanje, ki se zastavlja, je, kakšna je ta predstava o knjižnem jeziku in kje so njeni izvori. Izčrpnega odgovora v tem prispevku ni mogoče dati, mogoče je le pokazati na nekatere njene prvine.

2 Začnimo pri *Predlogu zakona o rabi slovenščine kot uradnega jezika*, ki je bil leta 2000 predložen Državnemu zboru Republike Slovenije v prvo obravnavo, in sicer pri besedilu uvodnega poglavja (podnaslovljeno kot *Uvod*), ki utemeljuje potrebnost zakona, hkrati pa je tudi že predmet spora. Zakon sam naj bi sicer urejal le položaj slovenskega jezika v Sloveniji, ali preprosteje povedano, podrobneje bi urejal le z ustavo zagotovljeno rabo slovenskega jezika kot uradnega jezika v javnem življenju, nikakor pa ne bi smel predpisovati, kako naj bi jezik govorili in pisali. Jedro prispevka bo namenjeno predvsem uvodu iz *Predloga zakona*, kajti v njem je najbolj jasno izraženo razmerje sestavljavca predloga do slovenskega jezika in njegovega položaja v Sloveniji. To razmerje se kaže tudi v samem oblikovanju besedila členov, česar pa brez pravnega znanja ni mogoče razumeti v celoti. Zato bo v prispevku predstavljena tudi pravna analiza nekaterih členov. Posebno pozornost bom namenil tudi samemu slogu ubeseditve posameznih tez, ki je sestavni in celo odločujoči oblikovalec smisla ne samo umetnostnih, ampak vseh besedil.

2.1 Besedilo uvodnega poglavja, ki utemeljuje potrebnost zakona, je – metaforično povedano – zasnovano kot obsežno bojišče. V njegovem središču stoji »slovenščina« – *pot slovenskega samospoznavanja, izraz samobitnosti slovenskega naroda in jedro njegove identitete* – kot posebna vrednota, ki jo sestavlja zlasti v prvih dveh odstavkih opiše na vznesen, retorični način. To pa že pomeni, da oba odstavka nimata posebne analitične vrednosti, ampak predvsem prepričevalno.

Jezik ni samo orodje za sporazumevanje in s tem za doseganje poslovnega ali političnega uspeha, temveč posameznikova in skupnostna poglobljena pot za spoznavanje resničnosti in dojetje lastnega smisla v svetu. Slovenščina je torej pot slovenskega samospoznavanja, izraz samobitnosti slovenskega naroda in jedro njegove identitete, v svoji zvrstnosti pa tudi izraz njegove notranje razplatenosti in raznoterosti njegovih potreb. Tega in takega naroda brez tega in takega jezika ne bi bilo.

Slovenščina je popolnoma razvit in notranje bogato razčlenjen moderni jezik, ki svojim nosilcem omogoča prožno izražanje vseh pojmovnih, čustvenih in hotenjskih odtenkov ter organizacijskih in tehničnih povezav, v katerih in s katerimi živi sodobni človek; hkrati je v njegovi slovnični sestavi in v njegovih besedilih shranjena tisočletna praktična in umetnostna izkušnja, zato je tudi kulturna vrednota, nenadomestljiv del kulturne dediščine človeštva, saj pomeni izvirno, neponovljivo možnost videnja in izražanja resničnosti. Kot orodje sporazumevanja in pot spoznavanja, kot jedro narodne identitete in kot kulturna vrednota je vreden in potreben posebne skrbi in varstva, tudi zakonskega (*Predlog ... 2000: 3*).

2.2 Prvi njegov sovražnik so kar materni govorci. Pisec na enem mestu uporabi celo čustveno retorično sredstvo, prvo osebo množine:

Slovenščino spet – in še bolj – zanemarjamo (slabo obvladamo normo knjižnega jezika, v javnih besedilih mešamo narečje, pogovorni in knjižni jezik idr.) ali pa jo celo doživljamo kot »oviro« in »breme« v tekmi za poslovno uspešnost, kariero ipd. ter jo v čedalje številnejših vrstah govornih položajev izpodrivamo s tujimi jeziki (*Predlog ... 2000: 4*).

2.3 Drugi nasprotnik, ki ogroža slovenski jezik, so tuji jeziki. Pravkar prebranemu odlomku namreč sledi nadaljevanje, ki težko prikriva občutje strahu ali vsaj nelagodja pred tujim:

Pri razpadu SFRJ se je neposredni pritisk hrvaškega/srbskega jezika na slovenščino zmanjšal, ostal pa je dokaj tesen stik z njim (TV, poslovni stiki, priseljenci, begunci); hkrati se je bistveno okrepil (in se bo še) stik z zahodnimi jeziki. Ti jeziki, posebno angleščina, se množično poučujejo v slovenskih šolah in celo v vrtcih, ljudske univerze in druge izobraževalne ustanove prirejajo jezikovne tečaje za odrasle, tuje države ustanavljajo v Sloveniji svoje kulturne izpostave, katerih poglavitna naloga je širjenje njihovih jezikov (Britanski svet in Francoski kulturni center v Ljubljani, Nemška čitalnica v Ljubljani in Avstrijska čitalnica v Mariboru ...) (*Predlog ... 2000: 4*).

Neprijeten občutek pisec v sledečem odstavku s posebno retorično figuro samo navidez popravlja, v resnici pa ga z izostritvijo pozornosti na prevzete besede še stopnjuje:

/P/revzemanje besed in drugi medjezikovni vplivi so normalen pojav, vendar so za posamezni jezik in njegovo delovanje neškodljivi (celo koristni) samo, če so obvladani, tj., če ostajajo količinsko zelo odmerjeni, kakovostno (funkcijsko) utemeljeni in uravnovešeni (ne enosmerni). Ti trije pogoji pri današnjem razmerju slovenščine do tujih jezikov niso izpolnjeni, saj vanjo nenadzorovano in večinoma brez potrebe priteka množica izrazov, prevzetih posebno iz angleščine; največ jih je v slengu in žargonu [...] (*Predlog ... 2000: 4*).

Navedeni deli besedila pomenijo izrazito avtorjevo negativistično oceno stanja, pri čemer slabo obvladanje norme slovenskega jezika ter zapleten in slabo raziskan problem prevzetih in citatnih besed, še zlasti na primer v slengu in žargonu, ni mogoče imeti za ustrezen argument pri sprejemanju zakona, ki naj bi urejal le rabo slovenščine kot uradnega jezika.

2.4 Na tem mestu ni mogoče pustiti ob strani problema, ki je neločljivo povezan z omenjeno predstavo o knjižnem jeziku, in sicer problema slovenjenja tujk. V prispevku ne bom navajal spoznanja iz Prešernove še danes aktualne *Nove pisarije*, ampak se bom osredotočil le na Glonarjev *Uvod* v njegov *Slovar slovenskega jezika*, ki je izšel leta 1936. Ves uvod pa presenetljivo ni namenjen novemu slovarju, ampak neprizanesljivi kritiki Breznikovega in Ramovševega *Slovenska pravopisa*, ki je izšel leta 1935. Naj navedem samo odlomek, ki zadeva naš problem:

Tujke ter njih razlago je SP povzel [...] po tujih pravopisih [...], mnogo pa jih je – ž njihovim »prevodom« vred – kratkotalo prepisal iz Pleteršnika (njegov slovar je

izšel konec 19. stoletja), pri čemer se niti na tradicijo ne more sklicevati, ker so te soznačnice zvečine samo mrtvorojena deca in mumificirani spački, ki iz slovarjev niso nikdar stopili v živi jezik. Tako n. pr. – če omenim samo nekaj zgledov – anatomija: razudba, aparat: pristroj, avdienca: zasluh, paleografija: staropisemstvo itd.

Tako razumevanje slovenjenja tujih besed je mogoče zaslediti še danes. Odpreti je treba samo Toporišičevo *Slovensko slovnico* iz leta 2000, kjer je na primer *pragmatika* slovenjena kot *raboslovje*, *sociolingvistika* kot *družbenostno jezikoslovje*, *kontekst* kot *sotvarje*, *implikativni členki* kot *sovsebnostni členki*, *modifikacija* kot *inačenje* itd. itd. Vendar je treba takoj povedati, da se taka poimenovanja zdravemu čutu maternih govorcev, ki pomeni pravzaprav jezikovno zmožnost, upirajo. Samo navidezni paradoks je, da so marsikakšne prevzete besede bolj slovenske kot besede, ki so skonstruirane po slovenskih algoritmih. Slovenskost je mnogo bolj dinamičen pojem, kot si lahko mislimo, vsekakor pa z njim ideološki pojem slovenskosti nima veliko stičnih točk.

2.5 V besedilu pa je mogoče najti še eno, samo navidez presenetljivo fronto:

Pravna država mora upoštevati spoznanja jezikoslovne stroke, ne sme pa se izogibati lastni odgovornosti tudi za normativno reševanje problemov jezikovnega položaja in za varovanje svojega jezika kot vrednote. Prav je sicer, da se skuša najprej opreti na izkazano kulturno zavest državljanov, na pričakovano učinkovitost vzgojno-izobraževalnih ustanov, na jezikovnokulturne rubrike množičnih občil ipd.; prav je, da financira temeljne jezikoslovne raziskave (morala bi jih še bolj), da sistematično podpira razvoj specialne didaktike slovenskega jezika in uveljavljanje strokovne slovenščine kot univerzitetnega predmeta (to je zdaj odvisno od zavesti in prizadevnosti posameznikov); naj spodbuja raznovrstno ljubiteljsko prizadevanje za jezikovno kulturo ali celo politične (priložnostne) akcije za boljši jezik ipd. – vendar ne sme ostajati pri tem. Poleg finančne pomoči ter spodbujevalnih in pospeševalnih ukrepov v obliki pravno neobveznih priporočil, smernic ipd. mora imeti spričo hudih razmer na voljo tudi bolj zavezujoče, zakonske predpise, v njih pa je za skrajne primere teptanja kulturne vrednote oziroma neupoštevanja javnega interesa upravičeno predvideti celo prisilo, kadar je dobrohotno prepričevanje in spodbujanje premalo ozaveščenih posameznikov neučinkovito in kadar je treba ljudem, izpostavljenim močnim pritiskom komercialne logike, zagotoviti (od njih samih zaželeno) obvezno formalno oporo za vztrajanje pri slovenščini (*Predlog ... 2000: 6*).

V najbolj retorično oblikovanem delu besedila je s skladenjsko zvezo *prav je, vendar*, tako značilno za ideološka besedila, vzpostavljena ločnica med tistimi strokovnjaki, ki so prepričani, da sta jezikovno izobraževanje in načrtovanje v družbi dolgoročno najbolj učinkoviti sredstvi pri reševanju jezikovnih vprašanj in da je mogoče položaj in obseg rabe slovenskega jezika kot uradnega jezika najustrezneje reševati predvsem v področnih zakonih, in tistimi, ki so brez poglobljenejših raziskav prepričani, da je slovenski jezik tako hudo ogrožen, da ga je treba zavarovati s posebnim zakonom.

3 Čas je, da razložim metaforo bojišča, ki sem jo uporabil namenoma. Z njo je mogoče najbolj nazorno opisati ideološki način utemeljevanja v uvodu *Predloga zakona* (za poglobljeneje razumevanje ideoloških predstav je koristno prebrati vsaj deli Rastka Močnika in Teuna A. van Dijka, navedeni v izbrani literaturi na koncu prispevka). Vzrok za zagretost zagovornikov reševanja jezikovnih vprašanj z zakonom se skriva v ideološkem konstrukt čistega slovenskega jezika, ki učinkuje kot vrednota sama po sebi. Vznoseni retorični opis tako razumljenega slovenskega jezika zato ni nobeno naključje. Dovolj logična posledica takega gledanja je prikrita teza o ločenosti takega idealnega jezika od govorcev in piscev, ki ga celo ves čas na razne načine ogrožajo, čeprav je očitno, da jezik v resnici lahko obstaja le v besedilih, ki jih tvorijo taisti pisci in govorniki. Kot kaže moja lektorska praksa, bi marsikdaj morali reči prav nasprotno – da konstrukt čistega knjižnega jezika ogroža pisce in govorce, in to preprosto zato, ker konstrukt sam učinkuje kot vrednota brez jasnih določil ali pa z določili, ki niso utemeljeni v sodobnem razvoju slovenskega jezika. Posledica je, da ljudje ne zaupajo več svojemu jezikovnemu občutku, ki ga kot materni govorniki nedvomno imajo. Poleg tega ideološka predstava o slovenskem jeziku otežuje tudi stvarnejše razmišljanje o vlogi tujih jezikov, ki gotovo niso samo *jeziki gospodarjev*, kot je zapisano v uvodu. Primerjati je treba samo sledeči odlomek, ki je značilen zaradi samega načina argumentiranja:

Tako ravnanje spodkopava stanovitnost slovenske družbe in trdnost slovenske države, saj ob pospeševanju sporazumevanja njenih članov navzven razdiralno učinkuje na medsebojno (notranje) sporazumevanje. Poleg tega si že tke svoj univerzalistični ideološki plašč: »Znanost/trgovina/turizem/umetnost/računalništvo ne priznava meja, zato je treba tudi jezikovne meje preseči, in sicer tako, da bomo vsi uporabljali isti jezik (seveda ne slovenskega).« Ljudje v pojmu »mednarodno« ne vidijo pluralizma, temveč univerzalizem, pri tem pa pozabljajo, da je njihova »znanstvena/trgovinska/turistična/umetnostna/računalniška angleščina« samo šolsko pridobljeni redukcijski posrednik ali žargon, s katerim se govoreči ne morejo tako hitro, natančno in učinkovito odzivati na zahtevne sporazumevalne položaje kakor v svojem domačem jeziku in zato ne morejo biti enakovredni sobesedniki (pogajalci) tistim, ki jim je angleščina materni jezik. Neenakovrednost pri sporazumevanju pa je prvi korak v splošno neenakovrednost in podrejenost, priučeni tuji jezik se prej ali pozneje izkaže za jezik novih gospodarjev. Zato ni presenetljivo, da morajo v nekaterih gospodarskih podjetjih v (večinski) tuji lasti slovenski delavci že napisati prošnjo za dopust v tujem jeziku (*Predlog ... 2000: 4*).

Vse to nalaga strokovni javnosti, ki je bila pri pripravi *Predloga zakona* nenaključno premalo upoštevana, da se dejavno vključi v razpravo in da z vso odgovornostjo preuči utemeljenost tudi posameznih določb zakonskega predloga kot tudi zakonskega predloga samega. Ta odgovornost strokovne javnosti pa ne bi smela biti zgolj akademske narave, saj je slovenski jezik jezik slovenskega naroda, ta pa kot vsi narodi doživlja v času globalizacije globoke in za zdaj pogosto nedoumljive in še ne razložljive zgodovinske spremembe. V tem prispevku žal ni mogoče razpravljati o narodu kot zgodovinskemu pojavu, ki se je začel oblikovati

konec 18. stoletja kot subjekt, in sicer kot svoboda v smislu samoodločbe in samodoločitve, pri čemer je narod pomenil *sintezo* dveh raznorodnih struktur, etnične in dinamične, univerzalne družbeno-ekonomske strukture. Za nas je pomembno, da je taka zgodovinska oblika naroda iz jezikovnega gradiva šele ustvarila svoj narodni jezik, na podoben način pa tudi svojo narodno zgodovino in narodno kulturo, in da se je sicer univerzalna družbeno-ekonomska struktura utemeljevala v etnični strukturi. Še bolj pomembno pa je, da je v času vedno večje globalizacije taka oblika naroda začela razpadati. Narod je danes najprej *funkcionalna, organizirana skupnost kot vprašanje moči, racionalizacije in upravljanja, ki je utemeljena le v racionalnosti oziroma učinkovitosti učinkovanja*, ne pa v etničnem. Kot tak se politično vključuje na primer v Evropsko unijo, znanstveno sodeluje z različnimi znanstvenimi organizacijami po svetu in trguje s svetom. Hkrati pa je narod tudi etnična, jezikovno-kulturna skupnost – ali če si sposodimo Pirjevčeve besede (1978: 133): *človek je še vedno tudi organizacija, socialnost in historičnost, vendar te razsežnosti niso več ves človek, kakor tudi narod ni več totalna in totalizirajoča makrogrupa*. Za naše nadaljnje razpravljanje je pomembno, da je Pirjevec (1978: 133) posebej opozarjal na vzroke sodobnih problemov, ki se sproščajo *v obliki spopada med funkcionalnim in nacionalnim*. Zaradi svoje pomembnosti velja navesti njegovo trditev v celoti:

V vseh takih primerih se dogaja čisto samovoljno in zgodovinsko že preseženo samoutemeljevanje subjekta v etničnem in na-rodnem, dogaja se samovoljno samokonstituiranje eshatološke akcije, skratka neodgovorna zlo-raba etničnega in na-rodnega. Ta zlo-raba je reprodukcija insuficientnosti subjekta in moči ter vodi v njuno iracionalizacijo, v uničevanje in samouničevanje.

To pa seveda pomeni najmanj to, da tudi slovenskega jezika v vsej svoji razplatenosti ni več mogoče podrežati raznim ideološkim konstruktom čistega narodnega jezika.¹

3.1 In prav na tem mestu velja navesti kritično oceno pravne stroke o *Predlogu zakona o rabi slovenščine kot uradnega jezika*, pri čemer je treba posebno pozornost nameniti predvsem 7. in 8. členu, ki govorita o znanju slovenščine kot pogoju za sklenitev delovnega razmerja oziroma za registracijo samostojne dejavnosti fizičnih oseb, ter 9. členu, ki govori o znanju slovenščine kot pogoju za pridobitev državljanstva. Da bi lahko čim bolj jasno dojel in razumeli problem, je najprej treba navesti vse tri člene iz *Predloga* (2000: 9):

7. člen

(znanje slovenščine kot pogoj za sklenitev delovnega razmerja oziroma za registracijo samostojne dejavnosti fizičnih oseb)

Znanje slovenščine je pogoj za sklenitev delovnega razmerja ali za registracijo samostojne dejavnosti fizičnih oseb. Če ta pogoj pri sklenitvi delovnega razmerja ni

¹ Interpretacija Pirjevčeve razprave tudi v A. VIDOVIČ MUHA 2001.

bil upoštevan z vednostjo obeh pogodbenih strank, je pogodba o zaposlitvi ali registracija oziroma odločba o imenovanju takoj nična, v primeru napak volje pa izpodbojna.

Določba prvega odstavka ne velja, če gre za sklenitev delovnega razmerja pri sezonskih delih ali za delo, pri katerem prihaja do jezikovnih stikov samo s tujimi strankami oziroma je vezano samo na pomoč pri učenju tujega jezika ali pri oblikovanju tujejezičnih besedil.

8. člen

Za sklenitev delovnega razmerja, kjer se predvidevajo neposredni stiki s strankami, ali za registracijo tovrstne samostojne dejavnosti fizičnih oseb ali za njihovo imenovanje na odgovorne uradne položaje mora znanje slovenščine dosegati kakovostno stopnjo, primerno pogostnosti in zahtevnosti teh stikov. Kandidatom se potrebna jezikovna kakovostna stopnja prizna na podlagi ustrezne javne listine.

9. člen

(znanje slovenščine kot pogoj za pridobitev državljanstva)

Aktivno obvladanje slovenščine v govoru in pisanju je eden izmed pogojev za pridobitev državljanstva Republike Slovenije z naturalizacijo, kar se dokaže z obveznim preizkusom pred ustanovo, ki jo pooblasti Vlada Republike Slovenije.

Za prvo obravnavo *Predloga zakona* v Državnem zboru Republike Slovenije sta bili pripravljene dve pravni mnenji, eno je pod naslovom *Osnutek zaključkov* pripravil kot pravno podlago za mnenje Delovne skupine za področje jezikovnega načrtovanja in jezikovne politike pri Odboru za kulturo, šolstvo, mladino, znanost in šport o *Predlogu zakona* član odbora Milan Baškovič, drugo pa je pod naslovom *Mnenje k Predlogu zakona o rabi slovenščine kot uradnega jezika (prva obravnava)* pripravil Sekretariat za zakonodajo in pravne zadeve pri Državnem zboru Republike Slovenije. Navedel bom kritične pripombe k 7., 8. in 9. členu *Predloga zakona* iz drugega mnenja, v svojem komentarju pa bom upošteval tudi nekatere poudarke iz prvega, pri čemer je treba poudariti, da sta si mnenji v marsičem identični. V 4. točki mnenja Sekretariata za zakonodajo in pravne zadeve (2002: 2, 3) beremo:

Zelo izrazit je npr. poseg na področje delovnih razmerij (7. in 8. člen). V veljavni ureditvi se znanje slovenščine kot *poseben pogoj* za sklenitev delovnega razmerja zahteva za upravne in posamezne javne službe, kjer gre za rabo uradnega jezika v postopku za delo s strankami. Tak poseben pogoj pa določajo posamezni področni zakoni. V mesecu aprilu je bil sprejet zakon o delovnih razmerjih, ki sicer začne veljati 1. januarja 2003, v katerem pa zakonodajalec sledi, že v veljavni zakonodaji na področju delovnih razmerij, postavljenemu stališču, da znanje jezika ne more biti splošen pogoj za sklenitev delovnega razmerja, temveč je to stvar *izjemnih* rešitev področnih zakonov. Po predloženem zakonu pa naj bi bilo znanje slovenskega jezika *obvezen pogoj* za sklenitev vsakega delovnega razmerja, neupoštevanje tega pogoja po zakonu samem pa pomeni ničnost pogodbe o zaposlitvi. Po mnenju Sekretariata tako predlagana rešitev *presega okvire* jezikovnega urejanja predlaganega zakona, in po naravi in namenu sodi v sistemski zakon o delovnih razmerjih.

Z rešitvijo, predlagano v 7. členu, pa predlagatelj po našem mnenju spravlja v neenak položaj tiste naše državljane, ki iz kakršnihkoli osebnih ali socialnih razlogov ne bi mogli izkazati znanja uradnega jezika oziroma znanja slovenskega knjižnega jezika na določeni ravni, s čimer bi bili prikrajšani, da se zaposlijo. S tem bi bili postavljeni v neenakopraven položaj, kar bi lahko pomenilo kršitev 14. člena ustave (načelo enakosti). Sekretariat opozarja tudi na to, da je v 7. členu predlagana rešitev v nasprotju z določbami nedavno sprejetega 21. člena zakona o delovnih razmerjih, in bi v povezavi z določbo 34. člena predlaganega zakona pomenila razveljavitev tako te določbe kot tudi določbe zakona o tujcih, ki tudi tem izrecno omogoča zaposlitev in delo, opravljanje samostojne poklicne ali druge pridobitne dejavnosti v okviru kvote, ki jo določi Vlada Republike Slovenije v skladu z resolucijo o migracijski politiki. Veljavni zakon o tujcih namreč ne vsebuje jezikovnih zahtev.

V 5. točki (2000: 3) pa:

Opozarjamo tudi na določbo 9. člena, ki pomeni zaostreno rešitev na področju pridobivanja državljanstva Republike Slovenije. Predlagatelj namreč z določbo 34. člena razveljavlja določbo 13. člena veljavnega zakona o državljanstvu, ki Vlado pooblašča, da z naturalizacijo dodeli državljanstvo tujcu, če to koristi državi zaradi znanstvenih, gospodarskih, kulturnih, nacionalnih ali podobnih razlogov, in sicer ne glede na znanje slovenščine.

Iz mnenja je najbolj jasno razvidna razlika med ustreznimi določbami v slovenski zakonodaji in *Predlogu zakona* v odnosu do znanja slovenskega jezika kot pogoja za sklenitev delovnega razmerja: v slovenski zakonodaji je znanje slovenskega jezika le *posebni* pogoj, v *Predlogu zakona* pa *obvezni* pogoj za sklenitev tako rekoč vsakega delovnega razmerja (razen izjem, navedenih v drugem odstavku 7. člena. To seveda pomeni, da v veljavni zakonodaji na področju delovnih razmerij znanje jezika ni *splošen* pogoj za sklenitev delovnega razmerja, temveč je to stvar *izjemnih* rešitev v področnih zakonih, v *Predlogih zakona* pa jè – še več, 34. člen v njem posredno razveljavlja vse določbe področnih zakonov, ki so v nasprotju s predlaganim zakonom. Na vso problematičnost take rešitve v *Predlogu zakona* opozarja sledeči del besedila iz mnenja Sekretariata za zakonodajo in pravne zadeve, ki ga je treba navesti še enkrat:

Z rešitvijo, predlagano v 7. členu, pa predlagatelj po našem mnenju spravlja v neenak položaj tiste naše državljane, ki iz kakršnihkoli osebnih ali socialnih razlogov ne bi mogli izkazati znanja uradnega jezika oziroma znanja slovenskega knjižnega jezika na določeni ravni, s čimer bi bili prikrajšani, da se zaposlijo. S tem bi bili postavljeni v neenakopraven položaj, kar bi lahko pomenilo kršitev 14. člena ustave (načelo enakosti). (Poudaril T. S.)

Podčrtani del mnenja dovolj razvidno pokaže, da je v *Predlogu zakona* slovenski jezik taka vrednota (vznesenost in retoričnost opisa slovenskega jezika v prvih dveh odstavkih uvoda v *Predlogu* nista naključni), da je v njegovem imenu mogoče v nekaterih primerih kršiti ustavno načelo enakosti in ljudem celo ogroziti existenco. Tako razumljeni slovenski jezik kaže vsaj sledove najvišjega in vrhovnega

bivajočega ali transcendence. To potrjuje tudi 5. člen, ki govori o obvezni rabi slovenskega jezika v pogodbah (*Predlog ... 2000: 8*). V njem se drugi odstavek glasi: »Če oseba [...] sklene pogodbo samo v tujem jeziku, se v morebitnem sporu pred sodišči v Republiki Sloveniji ne bo mogla sklicevati na tako pogodbo.«

Zakon o obligacijskih razmerjih določbe o obveznem sklepanju pogodb v slovenskem jeziku ne vsebuje. Sekretariat v svojem mnenju (2002: 3) izrecno opozarja »na možno neskladje določbe drugega odstavka 5. člena z ustavo (predvsem njenim 22. in 23. členom). Predlagatelj namreč s predlagano določbo pogodbeni stranki odreka pravico do sodnega varstva, če bo pogodba sklenjena le v tujem jeziku. S tako določbo pa predlagatelj posega tudi na področje pogodbene svobode in posredno v ustavno pravico do svobodne gospodarske pobude.«

Na tem mestu je treba posebej opozoriti na »strah ali vsaj nelagodje pred tujim«, ki se kaže že v uvodu *Predloga zakona* in na kar smo posebej opozorili. Sekretariat v svojem mnenju (2002: 3) namreč opozarja, da je v 7. členu predlagana rešitev v nasprotju z določbami aprila leta 2002 sprejetega 21. člena zakona o delovnih razmerjih »in bi v povezavi z določbo 34. člena predlaganega zakona pomenila razveljavitev tako te določbe kot tudi določbe zakona o tujcih, ki tudi tem izrecno omogoča zaposlitev in delo, opravljanje samostojne poklicne ali druge pridobitne dejavnosti v okviru kvote, ki jo določi Vlada Republike Slovenije v skladu z resolucijo o migracijski politiki. Veljavni zakon o tujcih namreč ne vsebuje jezikovnih zahtev«; v posebnem poglavju o integraciji tujcev v okviru različnih aktivnosti za lažje vključevanje v družbeno okolje predvideva le organiziranje tečajev slovenskega jezika (Baškovič 2002: 3). Hkrati je sporen tudi 9. člen, »ki pomeni zaostreno rešitev na področju pridobivanja državljanstva Republike Slovenije. Predlagatelj namreč z določbo 34. člena razveljavlja določbo 13. člena veljavnega zakona o državljanstvu, ki Vlado pooblašča, da z naturalizacijo dodeli državljanstvo tujcu, če to koristi državi zaradi znanstvenih, gospodarskih, kulturnih, nacionalnih ali podobnih razlogov, in sicer ne glede na znanje slovenščine.« (*Mnenje ... 2002: 3*.)

Baškovič (2002: 3) popolnoma upravičeno opozarja, »da se bo ob še večjem približevanju in po morebitni vključitvi v EU vsebinsko spreminjalo tudi statusno in praktično pojmovanje tujstva.«

3.2 Baškovičeva opozorila potrjuje na primer vladni *Predlog zakona o opravljanju zdravstvenih poklicev v Republiki Sloveniji za državljane drugih držav članic Evropske unije*. Problem nazorno kaže obrazložitev k 3. členu *Predloga* (8) – ta med drugim določa, da »se tuji zdravstveni delavec v neposrednem stiku z bolnikom sporazumeva v slovenskem jeziku. Ob upoštevanju načel prostega pretoka oseb in ureditve v področnih direktivah je potrebno odpraviti vsako diskriminatornost pri opravljanju poklica v zvezi z jezikom. Vendar je glede na specifičnost zdravstvenega poklica, ki se izvaja neposredno z bolniki, potrebno ohraniti določbo o uporabi slovenskega jezika v zakonu, zato je za tuje zdravstvene delavce predlagana ohlapnejša ureditev tega vprašanja, ki omogoča opravljanje poklica tudi brez

spričevala oziroma potrdila izobraževalnega zavoda o znanju jezika in bo zato potrebna stopnja znanja odvisna od narave dela in drugih okoliščin pri opravljanju tega dela.« (9.) (Poudaril T. S.) Na področju opravljanja zdravstvenih poklicev velja kar nekaj direktiv Sveta, v katerih je sicer zapisano, »da mora država članica, kjer je to primerno, poskrbeti, da osebe, ki opravljajo poklic zdravnika, zobozdravnika, farmacevta, medicinske sestre in babice, pridobijo v svojem interesu in v interesu svojih bolnikov jezikovno znanje, ki je potrebno za opravljanje njihovega poklica v državi članici gostiteljici« (8), vendar je znano stališče Evropske unije, da znanja jezika znotraj Evropske unije *zaradi načela prostega pretoka oseb, storitev in kapitala* (poudaril T. S.) ni treba dokazovati s spričevalom oziroma potrdilom izobraževalnega zavoda, kar bo verjetno morala spoštovati tudi Slovenija, če bo hotela postati članica Evropske unije. Iz povedanega je jasno, da omenjeno načelo na nek način narekuje relativizacijo in diferenciacijo znanja jezika, ki je potrebno za opravljanje poklica v državi članici gostiteljici, to pa je v marsičem v nasprotju s konceptom *Predloga zakona o rabi slovenščine kot uradnega jezika*. Vse to bo terjalo od države Slovenije – če govorim zelo na splošno – zelo pretanjeno strategijo jezikovne politike, ki bo morala predvsem spodbujati razvoj jezikovne zmožnosti pri Slovencih in tujcih, pri tem pa ne bo smela zavirati siceršnjega razvoja na drugih področjih.

Lep dokaz za to so uspešni napor Delovne skupine za področje jezikovnega načrtovanja in jezikovne politike pri Odboru za kulturo, šolstvo, znanost, mladino in šport ter poslancev v Državnem zboru Republike Slovenije pri spreminjanju jezikovnega člena iz *Predloga zakona o opravljanju zdravstvenih poklicev v Republiki Sloveniji za državljane drugih držav članic Evropske unije*. Ta se glasi:

Tuji zdravstveni delavec uporablja pri svojem delu slovenski jezik, na območju italijanske ali madžarske narodne skupnosti pa tudi italijanski ali madžarski jezik.

Delodajalec v svojih aktih določi stopnjo znanja iz prejšnjega odstavka in način preverjanja izpolnjevanja tega pogoja za posamezna delovna mesta.

Vlada pripravi standarde o stopnji potrebnega znanja slovenskega jezika za orientacijska delovna mesta.

(Zakon o opravljanju zdravstvenih poklicev v Republiki Sloveniji za državljane držav članic Evropske unije 2002: 9445.)

4 Naj sklenem s spoznanjem, zapisanim v Verschuernovi knjigi *Razumeti pragmatiko: Jezik je poglavito sredstvo, s katerim poskušamo ustvariti pomen v svetu*. To seveda pomeni, da sta jezik in svet neločljivo povezana. To spoznanje ima seveda veliko posledic, prva, najbolj splošna, je, da so sodobni jeziki, če hočejo biti sodobni, nujno del hitro razvijajočega se sveta, ki postaja vedno bolj globalen. Ksenofobični občutki ogroženosti, ki jih je mogoče zaznati v uvodu *Predloga zakona o rabi slovenščine*, danes niso najbolj produktivni, v skrajnih posledicah pa so celo škodljivi, saj je znanje tujih jezikov danes življenjska nujnost in potreba. Dobro znanje tujih jezikov ni v nikakršnem nasprotju z dobrim znanjem materinščine. Danes je potrebno oboje. Zavest o novem položaju jezikov v svetu

zahteva tudi poglobljen teoretični in ne ideološki premislek, tudi, če ne še zlasti v slovenskem jezikoslovju. Nauk iz anekdote o univerzitetnem profesorju je zelo poučen.

Viri in literatura

- Milan BAŠKOVIČ, 2002: *Osnutek zaključkov* (neobjavljeno). Ljubljana. 1–5.
- Teun A. van DIJK, 1998: *Ideology. A multidisciplinary approach*. London – Thousands Oaks – New Delhi: Sage Publications.
- Joža GLONAR, 1936: *Slovar slovenskega jezika*. Ljubljana: Umetniška propaganda.
- Mnenje k Predlogu zakona o rabi slovenščine kot uradnega jezika* (prva obravnava). Ljubljana: Državni zbor Republike Slovenije – Sekretariat za zakonodajo in pravne zadeve 2002 (neobjavljeno). 1–4.
- Rastko MOČNIK, 1999: *3 teorije. Ideologija, nacija, institucija*. Ljubljana: Založba /*cf.
- Dušan PIRJEVEC, 1978: *Vprašanje o poeziji. Vprašanje naroda*. Maribor: Založba Obzorja.
- Predlog zakona o opravljanju zdravstvenih poklicev v Republiki Sloveniji za državljane drugih držav članic Evropske unije (ZOZPEU) – hitri postopek – EPA 554 – III. *Poročevalec Državnega zbora Republike Slovenije* 28/57 (11. 6. 2002). Ljubljana: Državni zbor Republike Slovenije. 5–12.
- Predlog zakona o rabi slovenščine kot uradnega jezika (ZRSUJ) – EPA 1333 – II – prva obravnava. *Poročevalec Državnega zbora Republike Slovenije* 26/92 (27. 10. 2000). Ljubljana: Državni zbor Republike Slovenije. 315.
- Ada VIDOVIČ MUHA, 2001: Moč in nemoč slovenskega knjižnega jezika. *37. seminar slovenskega jezika, literature in kulture. Zbornik predavanj*. Ur. I. Orel. Ljubljana: Filozofska fakulteta. 7–18.
- Zakon o opravljanju zdravstvenih poklicev v Republiki Sloveniji za državljane držav članic Evropske unije (202PEV). *Uradni list Republike Slovenije* 86–4236/2002. 9445.

IDEOLOGY AND THE STANDARD SLOVENE LANGUAGE

SUMMARY

The article aims to critically examine some ideological theses and legal solutions proposed in the *Bill on the Use of Slovene as Official Language*, which was introduced in the Parliament of the Republic of Slovenia for its first reading in 2000. The ideological theses and the legal solutions stemming from them can be better understood by reflecting on the insights presented by Pirjevec in his book *Vprašanje o poeziji. Vprašanje naroda* (*The question of Poetry. The question of a Nation*), which are incorporated into Western European philosophy and sociology. The reflections deal with the nation – the language being its constituent part – as a historical phenomenon which began to take shape as a subject at the close of the 18th century, i.e. as freedom in the sense of self-decision and self-determination, with the nation being a synthesis of two different structures: the ethnic structure (which includes the language) and the dynamic, universal socioeconomic structure. This historical form of nation created out of its language material its own national language, national history, and national culture. It is extremely important that the universal socioeconomic structure was determined on the basis of the ethnic structure. In other words, the ethnic and linguistic identity of a person became the source of the entire political and cultural life. This means that such a form of nation is a

distinctly metaphysical entity. It is of even greater importance that in the present situation of intensifying globalization, such a form of nation began to disintegrate. Today a nation is, first of all, a functional, organized community as an issue of power, rationalization and administration, grounded in rationality, or rather, efficiency of action, and not in ethnicity. However, at the same time, a nation is also an ethnic, linguistic and cultural community – *a person still represents organization, sociality, and historicalness, yet these dimensions no longer make up the entire person, just as a nation is no longer a total and totalizing macrogroup.*

The Bill should certainly be understood as a text in the field of unproductive understanding of the struggle between the functional and the national. The most persistent thesis, which lies at the core of the Bill, is the thesis concerning the endangeredness of the Slovene language: this is being endangered by both its native speakers and foreign languages. The text of the foreword to the Bill indicates an undisguised sense of fear of or uneasiness about the foreign which in some articles of the Bill (particularly in those stating Slovene language skills as a general condition for employment) intensifies to a stage of exalting the Slovene language to such a supreme value that in some cases the constitutional principle of equality can be breached in its name, and people's existence endangered. From all that has been said, another conclusion can be drawn: the basis for the Bill is essentially not the Slovene language, which should be protected, but an ideological construct of the Slovene language – the ideological construct of »Sloveneness«. This impedes a more realistic line of thought on the role of foreign languages and languages in general within globalization processes. The Bill should by all means be subjected to careful professional and scholarly examination. Only afterwards can it contribute to the necessary formation of a delicate strategy for Slovenia's language policy, which should mainly encourage the development of language skills in Slovenes and foreigners, and not hinder any development in other areas.